

Vlasta
Zajec

Sretan susret struke i kultiviranog naručitelja

PREDRAG MARKOVIĆ, IVAN MATEJČIĆ, DAMIR TULIĆ,
*Umjetnička baština istarske crkve 2 / Il patrimonio artistico della chiesa
istriana 2: Kiparstvo od 14. do 18. stoljeća / Scultura dal XIV al XVIII secolo*

AUTOR FOTOGRAFIJA: IVO PUNIŠ

Pula–Pazin: IKA-Istarska kulturna agencija, Porečka i Pulska
biskupija, Istarska županija, Arheološki muzej Istre,
Josip Turčinović d.o.o., 2017., 405 str.

ISBN 9789535745648 (IKA), ISBN 9789538031281 ("Josip Turčinović")

Dvije godine po izlasku prvog naslova serije *Umjetnička baština istarske crkve*, posvećena kiparstvu na području Porečke i Pulske biskupije iz razdoblja od 4. do 13. stoljeća, svjetlo dana ugledala je i druga knjiga, koja je obuhvatila kiparska djela nastala u rasponu od 14. do prvih desetljeća 19. stoljeća. Projekt obuhvatne prezentacije umjetničke baštine istarske crkve u šest svezaka (po dva za skulpturu, slikarstvo i arhitekturu) osmislio je povjesničar umjetnosti, konzervator i profesor Ivan Matejčić, koji je i urednik serije. Struktura izdanja istovjetna je prethodnoj – nakon uvodnih tekstova sinteznog karaktera, koje u novom svesku potpisuju trojica autora – Predrag Marković, Ivan Matejčić i Damir Tulić – slijedi 127 složenih kataloških jedinica u kojima navedeni autori potanje prikazuju odabrana djela. Najveći broj jedinica očekivano pripada najmlađem, kasnorenesansnom i baroknom periodu odnosno, preciznije, razdoblju od kraja 16. do početka 19. stoljeća. Taj je period predstavljen sa 64 umjetnine od čega su dvije trećine pripale djelima od mramora i kamena, a ostatak djelima izrađenim u drvu, uz po jedan primjer rada u štuku te u bronci. Kao i u prvoj knjizi, u naslovima prvih dviju sinteznih dionica istaknute su stilske odrednice što određuje i provodnu os autorskih izlaganja usmjerenu pitanjima

pojave i razvoja stila, za razliku od posljednjeg teksta čiji su naglasci ponešto drugačije raspoređeni, što je iskazano i drugačijom formulacijom njegova naslova.

Prvo poglavlje pod naslovom *Gotičko kiparstvo* potpisuje Predrag Marković, istraživač koji svoj znanstveni interes i djelovanje usmjerava u prvom redu umjetnosti gotičkog i renesansnog razdoblja. Autor iz raznovrsnih očičta interpretira kiparska djela nastala u

vremenskom luku od kraja 13. do početka 16. stoljeća. Prvi je to sintezni pregled tog materijala nakon kapitalnog naslova Vande Ekl *Gotičko kiparstvo u Istri* iz 1982. godine koji je očekivano ključna referentna točka u mnogim aspektima Markovićeve interpretacije. Autor naglašava brojnost sačuvanih spomenika, među kojima je čak osamdesetak skulptura, zaključujući da “ukupna kiparska ostavština Poluotoka iz gotičkog razdoblja svojom gustoćom nadilazi brojne druge regije našeg priobalja, ali i susjednih zemalja.” Osvrće se i na širok kvalitativni raspon sačuvane građe s prevladavajućim primjerima niže kvalitete koje tumači provincijskom pozicijom Poluotoka. Prikazujući linije stilskog razvoja te mijene sadržajnih preokupacija, ukazuje i na tematske konstante te regionalne

↓ Raspelo iz 13. st. s preradama iz 15.–20. st., Poreč, Zbirka crkvene umjetnosti u Biskupiji Eufrazijane, foto I. Puniš

ikonografske preferencije. Naglašavajući u tom kontekstu neuobičajeno veliku učestalost prikaza hijeratičnih sjedećih figura sv. Antuna Opata, popularnog sveca zaštitnika stoke, koji po brojčanoj zastupljenosti slijede odmah nakon prikaza Raspetog Krista i milosrdne Bogorodice, tumači je ne samo kao omiljeni odabir pretežno ruralnog stanovništva Istre već i kao znak ne-gotičkog senzibiliteta te vitalnosti elemenata pretkršćanske religijske svijesti. Ne-gotička obilježja i snažan udio romaničke koncepcije Marković zamjećuje u znatnom dijelu domaće produkcije, smatrajući ih “posebnom regionalnom komponentom istarskog gotičkog kiparstva”, zaključujući potom da “‘klasicizirajuća konstanta’ obilježava ukupnu srednjovjekovnu i ranonovovjekovnu produkciju na Poluotoku.” Gotovo sva u katalog gotičkog kiparstva uvrštena djela poznata su iz starije literature, što je odraz tradicionalnih umjetničkopovijesnih preferencija prema umjetninama ranijih epoha. Samo je jedno među njima, raspelo iz Zbirke crkvene umjetnosti u Biskupiji Eufrazijane, objavljeno razmjerno recentno. Riječ je o djelu koje je bilo predmetom zanimljive stilske transformacije i primjer je drugačije dinamike između romaničkoga i gotičkoga. Kako se pokazalo tijekom njegove restauracije, raspelo, izvorno iz 13. stoljeća, naknadno je doživjelo suštinsku oblikovnu i stilsku promjenu – piljenjem dijelova izvornog korupsa te njihovim rekonponiranjem i repolikromacijom, romanički *Christus triumphans* preobrazio se, u skladu s novim teološkim tumačenjima i stilskim zahtjevima, u gotičkog *Christusa patiensia*.

Poglavlje o renesansnom kiparstvu u Istri napisao je Ivan Matejčić, istaknuti stručnjak za istarsko kiparstvo, čiji se znanstvene preokupacije i doprinosi protežu na spomenike nastale u širokome vremenskom luku od ranog kršćanstva do renesanse. Nakon brojnih

ključnih doprinosna temi, objavljenih u raznovrsnim domaćim i stranim, ne uvijek lako dostupnim publikacijama, Matejčić ovdje donosi prvi zaokruženi, sintezni prikaz renesansnog kiparstva na istarskom poluotoku. Kao i inače, njegov stil odlikuje spoj respektabilne erudicije i svježe, dinamične, gotovo lepršave naracije, što ovu sintezu čini vrlo čitkim i pitkim, ali zato ne manje poučnim i sadržajnim štivom. Analizirajući djela novog "all'antica" stila, naglašava da najraniji primjeri stižu preko Venecije, prije svega narudžbama za gradove zapadne obale. Ističe činjenicu izostanka

↓ Paolo Campsa, kip sv. Marije Magdalene, glavni oltar župne crkve sv. Marije Magdalene u Mutvoranu, 2. ili 3. desetljeće 16. st., FOTO I. Puniš

monumentalnih ostvarenja, unatoč tome što u istarskim kamenolomima djeluje velik broj vještih klesara, no oni najvećim dijelom samo vade sirovinu za izvoz u Veneciju, iz koje se potom u Istru uvoze gotova djela, što je još jedan od simptoma provincijskog i receptivnog položaja Istre. Na početku slijeda odabranih djela koja odlikuje cjelovita i dosljedna primjena renesansnoga stilskog jezika, Matejčić postavlja u današnju stanju prilično neuglednu, fragmentarno očuvanu srebrnu palu glavnog oltara katedrale u Poreču, naručenu 1451. godine (djelo nije uvršteno u katalog), uvjerljivo je smještajući u sferu utjecaja Donatellovih padovanskih ostvarenja iz tih godina. Ističući zanimljivu činjenicu da je u Istri sačuvano znatno "više renesansnih kiparskih umjetnina u drvu nego kamenih", zaključuje da je riječ o dugotrajnoj, višestoljetnoj lokalnoj preferenciji naručitelja sklonijih "drvenoj skulpturi ili poliptisima s kipovima nego naslikanim oltarnim palama". Posebno mjesto u korpusu renesansne drvene altaristike i skulpture zauzimaju djela Paola Campse i njegove radionice, čijem je prepoznavanju i tumačenju ključni doprinos dao upravo Ivan Matejčić. Uz Campsino zasad najstarije poznato djelo, Bogorodicu s Djetetom izvedenu 1497. u suradnji s Giovannijem da Malinesom za naručitelja iz Buja, kakvoćom i monumentalnošću posebno se ističe glavni oltar župne crkve sv. Marije Magdalene u Mutvoranu, izrađen oko 1520., vrsno ostvarenje koje predstavlja i "najveći poznati proizvod te radionice". U zaključku svoga sinteznog prikaza Matejčić naglašava da je u cjelini riječ o razmjerno skromnom katalogu djela, koja nastaju od sredine 15. do kraja 16. stoljeća, ali da su to ipak "vrlo solidne i skladne izrađevine", što vidi kao posljedicu racionalne usmjerenosti istarskih naručitelja, u skladu s njihovim "umjerenim zahtjevima", prema solidnim i uhodanim radionicama kakvima je tadašnja Venecija obilovala.

Za razliku od prethodnih dvaju, treći sintezni tekst autora Damira Tulića u nešto je manjoj mjeri usmjeren stilskoj problematici, što je vidljivo i iz njegova naslova u kojem se stilska oznaka baroka uopće ne spominje već se izriču rubne stilske odrednice proučavanog razdoblja te raspon vremenskog obuhvata: *Od kasne renesanse do klasicizma: skulpture i oltari od kraja 16. do početka 19. stoljeća*. Iako je riječ o autoru mlađe generacije, Tulićev istraživački doprinos temi mramorne i kamene altaristike 17. i 18. stoljeća na području Istre, kao i pojedinim drugim srodnim temama, vrlo je respektabilan. Građa koju je obradio brojem sačuvanih primjera neusporedivo je obimnija od one prethodnih dvaju razdoblja, što je

odredilo i ponešto različit pristup. Uvodno je autor pozornost usmjerio povijesnom i sociološkom kontekstu nastanka tih djela, naglašavajući činjenice poput opće osiromašenosti poluotoka u 17. stoljeću, kao i, primjerice, iznimnosti pozicije Rovinja kao ekonomski najjačeg i najvećeg grada u Istri u 18. stoljeću. Analizirajući strukturu naručitelja, posebno je naglasio ulogu laičkih bratovština, *scuola*, za koje pretpostavlja da su stajale iza najvećeg broja narudžbi. Instruktivne retke posvetio je načinu djelovanja cehovskih udruženja klesara i kipara u Mlecima te raznim vrstama mramora i ostalim materijalima iz kojih su istarski oltari i skulptura tog razdoblja izrađeni. Ilustrativne usporedbe njihovih prosječnih cijena s

→
Giovanni
Marchiori i
radionica, kipovi
anđela na oltaru
Sakramenta,
1739.-1740.,
Rovinj, župna
crkva sv. Jurja i sv.
Eufemije, FOTO I.
Puniš

iznosom nadnice seljaka u to doba, zorno predočavaju iznimne financijske napore koje su lokalne zajednice poduzimale da bi svoje crkve opskrebile primjerenom opremom. Oltare tog razdoblja Tulić dijeli u dvije skupine – oltare tipa slavoluka kojih je u Istri nabrojao više od dvije stotine i oltare tipa tabernakul koji su zastupljeni u znatno manjoj mjeri. Osvrćući se na podrijetlo pojave mramornih oltara u Istri, zaključuje da je ona “u potpunosti ovisna o tipologiji, materijalu i majstorima pristiglim iz Venecije.” Sedamnaesto stoljeće vrijeme je dominacije drvenih polikromiranih oltara i skulpture – uz malobrojne primjere mramornih oltara, prva se pojava u mramoru izrađenih kipova bilježi tek na samom koncu 17. stoljeća. Uvršteni primjeri drvene skulpture i oltara uglavnom su nastali unutar venecijanskoga umjetničkog kruga, dok su djela s većim udjelom srednjoeuropske tradicije u ovom pregledu znatno slabije zastupljena. S izmakom za Istru izrazito tegobnog seičenta nastupit će znatno povoljnije doba za narudžbe oltara i skulpture, osobito onih modernijih, izrađenih u kamenu i mramoru, a inauguriraju ga Bogorodica s Djetetom u Labinu, pripisana Francescu Cabianci te iznimno kvalitetan mramorni kipić ležećeg sv. Jeronima iz Rovinja, rad Giovannija Bonazze. Kvalitativni vrhunac dosegnut je u četvrtom desetljeću za što su zaslužne dvije ključne narudžbe – uređenje svetišta motovunske župne crkve, povjereno Francescu Bonazzi, te opremanje glavnog oltara bujske župne crkve za koji su 1737. godine nabavljeni kipovi sv. Servola i Sebastijana, rad Giovannija Marchiorija, koje autor s pravom izdvaja kao “najznačajnije mramorne skulpture u Istri u 17. i 18. stoljeću”. Prikazujući redom sve važnije pojave i djela 18. stoljeća, Tulić svoj pregled zaključuje djelima dvaju manje poznatih majstora klasicističkog izričaja, nastalim početkom 19. stoljeća – rovinjskom Bogorodicom s Djetetom Bartolomea Ferrarija iz 1804. te

umaškim kipovima sv. Pelegrina i Nicefora iz 1821., radom Antonia Bose, zaokružujući time prikaz jedne, brojem sačuvanih primjera, a dijelom i vrsnoćom, vrlo bogate i uzbudljive epohe koja je u znatnoj mjeri upravo zahvaljujući tome vrijednom istraživaču dobila svoje primjereno mjesto kako na karti istočnojadranske tako i na karti sjevernotalijanske altaristike i skulpture 17. i 18. stoljeća.

O pitanju izbora djela u antologijski koncipiranim sinteznim izdanjima poput ovoga uvijek se može raspravljati pa bi, primjerice, specijalisti za drvenu skulpturu 17. stoljeća vjerojatno našli argumenata za uvrštavanje barem još nekog djela koje bi vrsnoćom ili karakterističnošću svojih obilježja upotpunilo sliku kiparske baštine tog perioda, no to nimalo ne umanjuje vrijednost ovog uistinu impozantnog izdanja. Urednički koncept jasan je i dosljedan – prikazati ono najbolje, najvažnije i najkarakterističnije od istarske sakralne baštine uz pomoć kvalitetnih tekstova relevantnih specijalista i vrsnih fotografija, u izdanju velikog formata koje odlikuje pomno odmjereno, “partnerski” odnos teksta i slike. Sukladno koncepciji nakladničke serije, riječ je o u cijelosti dvojezičnom hrvatsko-talijanskom izdanju što je važan poticaj međunarodnoj vidljivosti ovog djela, kao i baštine koju predstavlja. Komunikativnosti i privlačnosti izdanja doprinosi i decentno i pregledno oblikovanje koje potpisuje Studio Sonda iz Vižinade, s brojnim fotografijama većeg formata, pomno usklađenih s tekstem. Fotografije potpisuje Ivo Puniš, čija autorska interpretacija, bez žrtvovanja čitkosti motiva, spomenicima nerijetko pridaje zamjetnu novu kakvoću, ostvarujući uspješan balans između dokumentarnosti i autorskog čitanja. Posebice to vrijedi za kamene i mramorne spomenike, koje obavlja toplim mekim osvjetljenjem, dok za polikromiranu drvenu skulpturu, posebno kada je riječ o novije repolikromiranim i restauriranim

ili primjerima s velikim udjelom poliranih pozlaćenih površina, ne uspijeva uvijek iznaći najsretniji interpretativni ključ.

Najveći dio prostora knjige pripao je uzorno napisanim, vrlo dobro uravnoteženim kataloškim jedinicama koje su iscrpne i temeljite, no ne i predugačke. Skrupulozno bilježenje i valorizacija istraživačkih dosega prethodnika daju jasan uvid u tijekove formiranja spoznaja o djelima, pojavama i epohama. Među djelima renesansnog te osobito razdoblja 17. i 18. stoljeća nešto je veći broj po prvi puta odnosno tek u razmjerno novije vrijeme, oko ili nakon dvijetisućite godine objavljenih djela, što svjedoči o stanovitom novom poletu u proučavanju te građe, kako u Hrvatskoj tako i u susjednoj Italiji, a što je osobito izraženo na području mramorne i kamene skulpture i altaristike. Unatoč širokom luku vremenskog obuhvata, uočavaju se pojedine konstante uvjetovane provincijskim položajem Istre u odnosu na Veneciju koju sva trojica autora ističu kao ključno izvorište umjetnina i umjetničkih trendova, s čime se u vezu može dovesti i izostanak odnosno iznimnost pojave monumentalnih djela.

Brojne nove spoznaje i izvrsne ilustracije čine ovo izdanje knjigom za kojom će posezati ne samo stručnjaci i specijalisti već i ljubitelji umjetnosti i baštine. Discipliniranost znanstvenog diskursa nije zatomila opipljivu strast trojice autora prema materijalu i temi, a njihove su pomne i poučne analize nerijetko vrlo nadahnute, predstavljajući štivo koje se s užitkom čita. Jedinu zamjerku nalazimo u izostanku kazala koja bi kao iznimno važna istraživačka i čitateljska pomagala morala biti uključena u publikacije takve vrste.

Kao i prethodni, i novi svezak serije vrijedno je izdanje koje kroz tekstove eminentnih stručnjaka donosi mjerodavan

sintezni i analitički prikaz građe, knjiga kojim je uvjerljivo podvučena crta pod dosadašnja te stvoreno nezaobilazno polazište za buduća istraživanja. A posla za istraživače kiparske građe u Istri još itekako ima – na njezinu je području sačuvan još niz zanimljivih i vrijednih djela, osobito iz 17. i 18. stoljeća, koja se zbog ograničenja formata nisu uspjela provući kroz iglene ušice uredničke koncepcije, a koja su atributivno, kontekstom nastanka i značenjem još uvijek neprotumačena. Nove će spoznaje u budućnosti nesumnjivo omogućiti i potaknuti i stručna restauracija brojnih naknadnim intervencijama i preslicima bitno izmijenjenih umjetnina. S nestrpljenjem iščekujemo rezultate restauratorske obnove monumentalnog mutvoranskog oltara Paola Campse koja je u tijeku, ali i konačno uvrštavanje u konzervatorsko-restauratorske programe vrsnih djela iz kasnijih razdoblja poput, primjerice, kipova iz umaške kapele sv. Roka, skulpture sv. Mihovila iz istoimene kapele u Pićnu ili dvaju velikih anđela lučonoša iz Zavičajnog muzeja grada Rovinja.

Dva dosad objavljena sveska edicije *Umjetnička baština istarske crkve* rezultat su sretnog spoja vrhunskoga stručnog znanja i kultivirana naručitelja, senzibilizirana za vrijednost i društvenu važnost baštine te nužnost njezina sustavna proučavanja i predstavljanja. Osim autorskom timu, pohvalu stoga valja izreći i institucijama koje su pomogle i podržale njihovu realizaciju, na prvom mjestu Porečkoj i Pulske biskupiji te Istarskoj županiji, kao i Regiji Veneto koja ju je izdašno financijski poduprla, uz želju da ta vrijedna serija bude poticajem i drugim biskupijama i nadbiskupijama te županijama za kvalitetnu stručnu interpretaciju i prezentaciju njihove umjetničke baštine. x